

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sa., Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 127-138.

Geliş Tarihi–Received Date: 04.04.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 16.10.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

BÂBÜRLÜLERDE EYALET (SÛBE) TEŞKİLATI

 10.53718/gttad.1277226

 VEDAT MERAL*

ÖZ

Asya'nın son büyük fatihlerinden Emir Timur'un mirasçıları ve Hindistan'daki Türk tarihinin son temsilcileri olan Bâbürlüler (1526-1858), burada henüz bir devlet kurmadan önce, Timur'un parçalanmış imparatorluğunun küçük bir kısmı olan ve bugünkü Özbekistan sınırları içerisinde yer alan Fergana vilayetinde hüküm sürmüştür. Timur'un torunlarından Fergana hükümdarı Ömer Şeyh 9 Haziran 1494'te yaşamını yitirince yerine on iki yaşındaki oğlu Bâbüür geçmiştir, ancak o, diğer Timurlu mirzalar ve Özbeklerin saldırıları karşısında tutunamayınca yanındaki az bir kuvvetle Hindikuş dağlarını geçerek 1504'te Kâbil (Afganistan) şehrine girmiş ve burada yirmi iki yıl (1504-1526) hükümdarlık etmiştir. Bu süre zarfında ise atası Timur'dan dolayı hak iddia ettiği Hindistan'a beş kez sefer düzenlemiş ve nihayet 21 Nisan 1526'da yapılan Pânîpet Savaşı'nı kazanarak Hindistan'da üç asırdan fazla hüküm sürecek yeni bir Türk devletini kurmaya muvaffak olmuştur. Bâbürlüler, devleti idarede uyguladıkları Türk devlet geleneğini Hindistan'ın kalabalık ve karmaşık toplum yapısına rağmen muhafaza etmiş, bazı kültürel öğeleri ise Hindistan'a özgü yerleşik geleneklerle harmanlayarak bugün hâlâ ayakta duran Türk-Hint karışımı eserler vücuda getirmiştir. Dolayısıyla devletin kuruluşundan yıkılışına kadar bu coğrafyada imar faaliyetlerinde bulunan Bâbürlüler, özellikle inşa ettikleri yollar, caddeler, bahçeler, medreseler ve yeni şehirler ile de Hindistan'ı ihya etmiştir. Bu bağlamda Bâbürlülerin devlet teşkilatlanması konusunda kuşkusuz Hindistan'a kazandırdığı en önemli kavramlardan birisi de o dönemde *sûbe* adı verilen eyalet teşkilatı olmuştur. Nitekim modern Hindistan Devleti'nin diğer hususlarda olduğu gibi günümüzde kullandığı eyalet sisteminin temeli de bu coğrafyada üç asırdan fazla hüküm sürmüş Bâbüür Devleti tarafından atılmıştır.

Hindistan'da hâkim olduğu toprakları 16. yüzyılın ortalarından itibaren genişletmeye başlayan Bâbüür Devleti, 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Özellikle Bâbüür imparatoru Ekber Şah (1556-1605) döneminde takip edilen genişleme siyaseti neticesinde yerel krallıklara boyun eğdirilmiş ve Hindistan tek bir merkezi idare altında toplanmıştır. Bu sebeple hâkim olunan toprakların ve hükmedilen nüfusun artması gibi etkenler, merkezden uzak bölgelerin idaresini sağlamak için Bâbürlüleri yeni bir devlet modeli geliştirmeye sevk etmiştir. Bâbürlü tarihinde ilklerin uygulayıcısı olarak bilinen Ekber Şah, genişleyen sınırlar nedeniyle dini ve askeri konularda olduğu gibi, devleti idare biçiminde de birtakım reformlara gitmiştir. Ekber Şah'ın kurduğu sistemle birlikte ülke toprakları eyaletlere ayrılmış ve bu eyaletlerde kendi içerisinde hiyerarşik bir yapıya göre revize edilmiştir. Örneğin; Hindistan'ın en önemli vilayetlerinden Sind, Orissa, Dekken, Pencap, Keşmir, Gucerât, Bengal gibi bölgeler eyalet olarak kurulmuş ve bu eyaletlerin başına da birer vali veya o zamanki adıyla "sûbedar" (sipehsâlâr) atanmıştır. Eyaletler ise kendi içerisinde "serkâr" adı verilen kazalara/ilçelere, bunlarda "pergene" adı verilen köylere ayrılmış ve her birinin başına idareyi ve asayışı sağlamakla görevli memurlar tayin edilmiştir. Dolayısıyla kaynakların bize sunduğu bilgilerden hareketle bu çalışmada Bâbürlülerde eyalet teşkilatının önemine değinilmiş ve kendi içerisindeki hiyerarşik yapının ne şekilde işlediği kaynaklar ışığında ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu araştırmanın Hindistan Türk tarihi araştırmalarına referans bir çalışma olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bâbürlüler, Hindistan Türk Tarihi, Sûbe, Serkar, Pergene, Eyalet, Teşkilat, Ekber Şah.

*Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Giresun/TÜRKİYE, E-Posta: vedatmeral2928@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8949-163X.

ABSTRACT

Although not fully mentioned in the chronicles, this last Turkish state in India, named after its founder Babur Shah (1526-1530), has been referred to as the Baburids -Mughals- (1526-1858) by historians in Turkey. Some Turkish historians, on the other hand, named them as Timurids or Gurkanids because the lineage of Babur Shah and his successors, who founded this state, is based on Emir Timur, one of the last great conquerors of Turkestan. Because the ancestry of Babur Shah, one of the Chagatai Turks, the founder of the state, is based on Timur on the father's side and on Genghis Khan on the mother's side. However, unlike Turkish historians, Indian and European authors have mentioned the Mughals with names such as Mugal or Mongol in order to make people forget the thousand-year history of Turkish existence in India and tried to create the impression that they are based on the Mongols, not the Turks.

The Baburids preserved the Turkish state tradition, which they applied in the administration of the state, despite the crowded and complex social structure of India, and by blending some cultural elements with the established traditions unique to India, they created Turkish-Indian mixed works that still stand today. Therefore, the Baburids, who carried out construction activities in this geography from the foundation of the state until its collapse, revived India with the roads, streets, gardens, madrasahs and new cities they built. In this context, one of the most important concepts that the Baburids brought to India in terms of state organization was the state system called branch at that time. As a matter of fact, the foundation of the state system used by the modern Indian State today, as in other issues, was laid by the Baburid State, which ruled in this geography for more than three centuries.

The Baburid State, which started to expand the lands it dominated in India from the middle of the 16th century, reached its widest borders by the beginning of the 18th century. As a result of the expansion policy followed especially during the reign of Baburid emperor Akbar Shah (1556-1605), local kingdoms were subjugated and India was gathered under a single central administration. For this reason, factors such as the increase in the dominated lands and the dominated population led the Baburids to develop a new state model in order to provide the administration of the regions far from the center. Known as the implementer of the firsts in Baburid history, Akbar Shah made some reforms in the form of state administration as well as in religious and military matters due to the expanding borders. With the system established by Akbar Shah, the territory of the country was divided into states and these states were revised according to a hierarchical structure within themselves. For example, Regions such as Sind, Orissa, Deccan, Punjab, Kashmir, Gujarat, and Bengal, which are among the most important provinces of India, were established as states and a governor, or "subedar" (sipehsalar) as it was then known, was appointed to the head of these states. The provinces, on the other hand, were divided into counties/districts called "serkar", and villages called "pergene" in them, and officials responsible for maintaining the administration and public order were assigned to each of them. Therefore, based on the information provided by the sources, in this study, the importance of the state organization among the Mughals was mentioned and how the hierarchical structure within itself worked was tried to be expressed in the light of the sources. In addition, this research is aimed to be a reference study for Indian Turkish history studies.

Keywords: Baburids, Indian Turkish History, Subah, Sarkâr, Pargana, Province, Organisation, Akbar Shah.

GİRİŞ

Hindistan'da yeni bir Türk devletinin temellerinin atılması, kuşkusuz Bâbürlülerin 21 Nisan 1526'da askeri bakımdan kendilerinden on kat daha güçlü olan Delhi Sultanlığı'nın¹ son temsilcileri Lûdîlere² karşı Pânîpet Savaşı'nda kazandıkları zafer ile mümkün olmuştur. Babür Devleti'nin kurucusu Zahirüddîn Muhammed Bâbü Şah (1526-1530), Kâbil'de bulunduğu sırada henüz Kuzey Hindistan'a yönelmeden önce Timurlu başkenti Semerkant'ı birkaç defa ele geçirdiyse de burada tutunamadığından, Türkistan'da Timurlu hâkimiyeti altındaki ata topraklarına yerleşemedi. Bu sebeple yönünü Hindistan'a çeviren Bâbü Şah, Delhi'nin kuzeyindeki Pânîpet şehri yakınlığında yapılan savaşta, Lûdî hükümdarı Afgan İbrahim Lûdî'nin ordusunu mağlup etmiştir. Bu zaferin ardından Delhi ve Agra'yı ele geçiren Bâbü Şah, Hindistan'da varlığı 19. asra kadar sürecek olan Bâbü Devleti'ni kurmuştur.³ Vakayinamelerde tam manasıyla zikredilmemiş olsa da adını kurucusu Bâbü Şah'tan (1526-1530)

¹ Çoğunluğu Türk idareciler tarafından yönetilen, ancak 1451'de Afgan sülalesi Lûdîlerin idaresine geçen Delhi Sultanlığı hakkında bkz. M. Aziz Ahmet, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Tercüman, İstanbul 1977; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006; İshiaq Husain Qureshi, *The Administration Of Sultanate Of Delhi*, Ripon Printing Press, Lahor 1942; Namur Rahman Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 130-132.

² Lûdîler hakkında bkz. Abdul Halim, *History of the Lodi Sultans of Delhi and Agra*, İdarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 1974; Edward Thomas, *The Chronicles Of The Pathan Kings Of Delhi*, London 1871; Awadh Bihari Panday, *The First Afghan Empire (1451-1526 A.D.)*, Archaeological Survey of India, Calcutta 1956; İqtidar Husan Siddiqi, "Lûdîler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 217-218.

³ Zahirüddîn Muhammed Bâbü, *Bâbüname*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 433-435; Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların tarihi: Babür*, çev. Lale Arslan Özcan, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 331-345; Mübarek Galip, Saadetin Y. Gömeç,

alan Hindistan'daki bu son Türk devleti, Türkiye'deki tarihçiler tarafından *Bâbürlüler* olarak anılagelmiştir. Bazı Türk tarihçiler ise bu devleti kuran Bâbü Şah ve ardıllarının soyunun Türkistan'ın son büyük fatihlerinden Emir Timur'a dayanmasından dolayı onları Timuroğulları ya da Gürkanlılar diye adlandırmıştır. Zira devletin kurucusu Çağatay Türklerinden Bâbü Şah'ın soyu, baba tarafından Timur'a, anne tarafından da Cengiz Han'a dayanmaktadır. Ancak Türk tarihçilerin aksine Hintli ve Avrupalı müellifler, Hindistan'daki bin yıllık tarihi Türk varlığını unutturmak amacıyla Bâbürlüleri Mugal ya da Mongol gibi isimlerle zikretmiş ve onların soy olarak Türklere değil, Moğollara dayandığı izlenimini oluşturmaya çalışmıştır.⁴

Hindistan'daki büyük başarılarına rağmen, dört yıl gibi kısa bir saltanat devrinden sonra hayatını kaybeden Babür Şah'ın yerine oğlu Hümâyün Şah (1530-1540, 1555-1556) geçmiş, ancak bu dönemde on beş yıllık bir fetret devri yaşanmıştır. 1540-1555 yılları arasında bir diğer Afgan sülalesi Sûrîlerin⁵ lideri Şir Şah Sur'un hâkimiyetine geçen Hindistan, Safevi Devleti hükümdarı Şah Tahmasb'ın yardımıyla yeniden Bâbürlülerin egemenliğine girmiştir.⁶ Neticede Bâbürlülerin *Kuruluş Devri* olarak kabul edilen bu dönemde, devletin ilk yıllarında sahip olduğu gücü yitirmesi nedeniyle genişleme siyaseti izlenememiş ve bu durumun aksine, kazanılan toprakların korunması yönünde gayret sarf edilmiştir.

Devletini kurtardıktan kısa bir müddet sonra kütüphanesinin merdivenlerinden düşmesi sonucu⁷ yaşamını yitiren Hümâyün Şah'ın yerine on dört yaşındaki oğlu Ekber Şah (1556-1605) geçmiştir. Ekber Şah'ın tahta oturmasıyla birlikte Hindistan'da yerleşme ve sınırlarını genişletme politikasını takip etmeye başlayan Bâbü Devleti, egemenliğine karşı bir tehdit unsuru olan isyancılar ve halklarına kötü muamelelerde bulunan hükümdarlar olduğunu ileri sürerek fetih hareketlerine meşruiyet kazandırmıştır.⁸ Bâbürlülerin izlediği sınırlarını genişletme siyaseti 18. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş ve Âlemgîr Evrengzîb (1658-1707) dönemine gelindiğinde en geniş sınırlara ulaşılmıştır. Fakat Evrengzîb'in 1707'de hayatını kaybetmesi ile gerileme dönemine giren Bâbürlüler, iç ve dış birçok etkenden dolayı hâkimiyet sahalarını kaybetmeye başlamıştır.⁹ Dolayısıyla Bâbürlülerin 16. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyıl başlarına kadar yaşadığı zirve yıllar, Hindistan'da farklı alanlarda pek çok yeni kavramın hayata geçirilmesinin de yolunu açmıştır. Nitekim bu kavramlardan biri de kendi içerisindeki hiyerarşik yapısıyla Bâbürlü devlet teşkilatlanmasında önemli bir yere sahip olan eyaletlerin kurulması olmuştur. Bu bakımdan Bâbürlü idari yapısının önemli bir parçasını oluşturan eyalet teşkilatını, araştırmamıza konu edinmemiz, eyaletler özelinde Bâbürlü Devleti'nin hiyerarşik yapısının ne şekilde organize edildiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan Hindistan tarihinde ilk defa Bâbürlülerin hayata geçirdiği eyalet teşkilatına neden ihtiyaç duyulduğu, Bâbürlülere faydası ve zararlarının neler olduğu da bu araştırma ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmamızda özellikle eyalet teşkilatının ve Bâbürlü idari yapısının mimarı olan İmparator Ekber Şah (1556-1605) döneminin saray tarihçisi Ebül-Fazl el-Allâmî'nin *Âyîn-i Ekberî* ve *Ekbernâme* adlı iki önemli eseri başta olmak üzere Bâbürlülerin genel tarihine ışık tutan devrin diğer tarihçisi Abdülkâdir Bedâûnî'ye ait *Müntehabü't-tevârih*, yine Bâbürlü dönemi tarihçisi Saqi Mustad Han'ın kaleme aldığı *Maasir-i Alamgiri* ve Zahîrüdîn Muhammed Bâbü'ün hatıratı *Bâbü'nâme*, Bâbü Şah'ın kızı Gülbeden Begüm'ün hatıratı *Hümâyunnâme*, Cihangîr Şah'ın hatıratı *Tarih-i Selim Şah* ile beraber bu dönemde yazılmış seyahatnamelerden ve güncel araştırma eserlerden faydalanılacaktır.

1. Eyaletlerin (Sûbelerin) Kurulması

Arapça da “icra, idare etmek” anlamındaki *iyâle* sözcüğünden türeyen *eyalet* kelimesi, lügâtte “bir valinin idaresi altında bulunan memleket, yani eyalet” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰ Bâbürlüler'de ise *şikk*, *hitta* gibi

Hindistan'da Türkler, Berikan Yayınevi, Ankara 2003, s. 103-112; Enver Konukçu, “Bâbü”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 396-400.

⁴ H. Hilal Şahin, “Bâbürlülerin Etnik Menşei Hakkında Bir Mülâhaza”, *Hacettepe Üniversitesi II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu*, Ankara 2014, s. 5-6; Vedat Meral, “Bâbü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar”, *Mavi Atlas*, C. 11, S. 1, Kış 2023, s. 55.

⁵ Bkz. Azmi Özcan, “Sûrîler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 541-542.

⁶ Gülbeden Begüm, *Hümâyunnâme*, çev. Abdürabb Yelgar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944, s. 66-115; Enver Konukçu, “Hümâyün”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 481-483; M. Orhan Bayrak, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2006, s. 420-434; Cemal Anadol, *Tarihe Hükmenden Millet Türkler*, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2006, s. 858-860; Enver Konukçu, “Bâbürlüler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 400-404.

⁷ Hümâyün Şah'ın ölümü, ülkede karışıklık çıkmaması için bir süre gizli tutulmuştur. Bu konuda bkz. Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-Memalik*, haz. Necdet Akyıldız, Tercüman, İstanbul 1999, s. 79-80; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 863.

⁸ Michael Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır, Kronik Yayınevi, İstanbul 2020, s. 199; Carter V. Findley, *Dünya Tarihinde Türkler: Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın İçlerine*, çev. Aysen Anadol, Alfa Yayınları, İstanbul 2019, s. 207-366.

⁹ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bülge Kültür-Sanat Yayınevi, İstanbul 2021, s. 324-325; Findley, *age*, s. 209-211; Konukçu, “Bâbürlüler...”, s. 400-404.

¹⁰ Halil İnalçık, “Eyalet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 548-550; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara 2015, s. 278.

BÂBÜRLÜLERDE EYALET (SÛBE) TEŞKİLATI

kelimelerle ifade edilen eyaletlere, Ekber Şah döneminden itibaren yine Arapça da “toprak” veya “buğday yığını” anlamına gelen *sûbe* adı verilmiştir.¹¹

Hindistan’da saltanatının ilk yıllarından itibaren siyasetini, ülke sınırlarını genişletme ve siyasi nüfuzunu artırma üzerine kuran Bâbürlü hükümdarı Ekber Şah, bu gaye ile Mâlvâ, Gucerât, Çitor, Keşmir, Sind, Kâlıncâr, Bengal, Kandahar, Bihâr, Belücistan, Mekrân ve Orissa’nın bir kısmını¹² topraklarına kattı. Bazı komşu devletleri¹³ ise vergiye bağlayan Ekber Şah, böylece askeri ve siyasi zaferleri sonucunda Hindistan’ı Bâbürlü egemenliği altında birleştirmeyi başaran ilk hükümdar olmuştur. Nitekim Ekber Şah, 1605’te hayatını kaybettiğinde devletin sınırları Afganistan’daki Kâbil’den Güney Hindistan’daki Dekken’e kadar uzanmıştır. Ayrıca askeri strateji yetenekleri ve devleti yönetim kabiliyetinin yüksek olması sayesinde yaklaşık elli yıllık saltanatı sırasında Bâbürlü otoritesini Kuzey Hindistan’ın tamamına hâkim kılarak oldukça gelişmiş bir devlet kavramı da yetkinleşen kurumlarıyla tam manasıyla oluşmuştur.¹⁴

Ekber Şah, bu başarılarının ardından, “kılıçların hâkimiyeti” adı verilen Delhi Sultanlığı’nın uyguladığı tek yönetime olan yasalara son vermiş ve köklü devrimler yapmıştır. Bir imparatorluk hüviyetine bürünen ülkesinin idaresini sağlam bir temele dayandırmak amacıyla saltanatının yirmi dördüncü (1580) yılında stratejik bir denetim mekanizması kurmuş ve yönetimi; ordu, maliye, din işleri ve iç işleri olmak üzere dört ana bölüme ayırmıştır.¹⁵ Nitekim o, elde ettiği geniş toprakları tek bir idari merkezden yönetme arzusunu gütmüştür. Bu nedenle iç işlerinde yaptığı reformla birlikte *câgîrleri*¹⁶ belli bir dönem *halisa*¹⁷ topraklara dönüştürmüştür. Ancak bu uygulamasından bir süre sonra vazgeçmiştir. Vilayetleri ise merkezi hükümet gibi teşkilatlandırmıştır. Yaptığı bu düzenleme ile Bâbürlü Devleti’ni eyaletlere (sûbelere) ayıran Ekber Şah, bu sayede devlet gelirlerini, asayiş ve refahı korumaya muktedir olmuştur. Ayrıca, Ekber’in yeni idare sistemiyle birlikte devlet mekanizması daha yararlı ve daha rasyonel bir şekilde organize edilmiştir.¹⁸

Ekber Şah, ayrıca eyalet makamının suiistimale uğramaması için de daha önce eski İran İmparatorluğu (Persler) ve Abbasiler tarafından kullanılmış olan bir haber alma sistemi kurmuştur.¹⁹ Bu sistemin sağlıklı çalışması amacıyla bütün sûbelere bağımsız çalışan kayıtçı veya haber alma memuru vasfıyla ikisi dönüşümlü olarak günlük görev yapan on dört gayretli, deneyimli ve tarafsız vak’anüvis görevlendirmiş, bu sayede sùbedarların (eyalet valisi) yetkilerini sınırlayarak merkeze isyan edecek derecede güç kazanmalarının önüne geçmiştir.²⁰ Bâbürlüler için bu sistemin önemi daha sonraki dönemlerde de devam etmiş ve istihbaratçılar dışında vak’anüvislerin verdiği bilgileri hızlı bir şekilde saraya ulaştıran haberciler (*ulak* veya o zamanki adı ile *koşucular*) tayin edilmiştir. Cihangir Şah (1605-1627) kendi hatıratı *Tüzük-i Cihângîrî*’de babası Ekber Şah tarafından kurulan haber alma sistemi hakkında şunları söylemiştir: “*Sûbelerin hadiselerinin kendi hudutlarına göre bildirilmesi kural haline getirilmiş ve bu görev için Divan’dan haberciler tayin edilmişti. Muhterem babamın koyduğu kural olduğu için ben de uyarım, bundan büyük kazançlar, büyük faydalar doğar, ülke ve sakinleri hakkında bilgi edinirim.*”²¹

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi için çalışan ve Cihangir Şah döneminde Hindistan’da bulunan Francisco Pelsaerte ise tuttuğu raporlarda koşucuların/habercilerin, sùbedarlar ve Bâbürlü Devleti için ehemmiyetini şu ifadeleriyle belirtmiştir:

¹¹ S. Haluk Kortel, “Sùbedar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 448-449; H. Hilal Şahin, *Hindistan’da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Din-i İlahî’si*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2020, s. 131; François Bernier, *Travels In The Mogul Empire 1656-1668*, Oxford University Press, London 1916, s. 455.

¹² Jim Masselos, *Asya’nın Büyük İmparatorlukları: Pasifik’ten Balkanlara Dünya Tarihine Damga Vuranlar*, çev. ed. Erkan Göksu, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 199. Ekber Şah tahta çıktığında Bâbürlülerin Hindistan’daki hâkimiyet sahası Delhi, Agra, Kâbil ve Pencap’tan ibaretti. Bkz. Bedrettin Basuğuy, “Bâbürlü İmparatorluğu’nun Siyasî Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 5, Bahar 2013, s. 37.

¹³ Bkz. Deftardar Seyfî Çelebi, *Türkistan ve Uzakdoğu Seyahatnamesi*, haz. Serkan Acar, Selenge Yayınevi, İstanbul 2020, s. 65-68.

¹⁴ Yılmaz Öztuna’nın ifadesine göre, Ekber Şah bu başarısıyla “Osmanlı Türkiyesi ve Safevi İran’ından sonra dünyanın en büyük üçüncü devletin başı oldu.” Öztuna, *age*, s. 865. Ayrıca, bkz. Aykut Kişmir, *Pakistan Tarihinde Türkler*, Demavend Yayınları, İstanbul 2019, s. 55-62; H. Hilal Şahin, “Ekber Şah’ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 8, S. 22, Haziran 2015, s. 114.

¹⁵ Ebü’l Fazl Allâmî, *The Akbarnama*, çev. H. Beveridge, The Asiatic Society, Calcutta 1907, s. 413; Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi: Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 389; Şahin, *age*, s. 129.

¹⁶ Osmanlı Devleti’ndeki tımar sisteminin Hindistan Türk devletlerinde bir benzeri olan câgîr sistemi hakkında bkz. Azmi Özcan, “Câgîr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, s. 11-12.

¹⁷ Gelirleri saraya ait olan topraklara verilen ad.

¹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 119; H. Hilal Şahin, “Ekber Şah’ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 8, S. 22, Haziran 2015, s. 114; H. Hilal Çağlayan, *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s. 71; Enver Konukçu, “Ekber Şah”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 542-544; Merçil, *age*, s. 327.

¹⁹ Saqî Mustad Khan, *Maasir-i Alamgiri*, çev. Jadunath Sarkar, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1947, s. i; Kortel, “Sùbedar...”, s. 448-449; Konukçu, “Ekber Şah...”, s. 542-544.

²⁰ Jahangir, *The Tüzük-i Jahângîrî or Memoirs of Jahângîr*, çev. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1909, s. 247; Ebü’l Fazl Allâmî, *The Ā-in-i Akbarî*, çev. H. S. Jarret, H. Blochmann, Low Price Publication, Delhi 2011, s. 260.

²¹ Jahangir, *age*, s. 247.

“... Bu kişiler, efendilerinin mektuplarını bir günde yirmi beş otuz kos mesafe kat edecek şekilde uzun mesafelere götürürken, düzenli olarak çok fazla *postibangb*²² veya esrar tüketirler ve dolayısıyla işin yorgunluk ve devamlılığını hissetmezler. Devamlı şekilde uyusuk bir kafayla koşan bu kimseler kendilerine yöneltilen nereden geliyorsun ve nereye gidiyorsun sorularına adet olarak cevap vermeksizin sürekli acele bir şekilde yollarına devam ederler. Bu ulaklar sübedarlar gibi memuriyet sahibi olan efendilerine hükümdar nezdinde büyük bir itibar kazandırabilecekleri gibi onların büyük bir itibar kaybı yaşamasına da sebep olabilirler. Örneğin mühim resmi meselelerle ilgili mektuplar bazı zaman gecikir ve normal şartlarda sübedar tarafından hükümdara iletilmesi gereken haberler ona başka bir kaynak eliyle ulaşır; haberin uzaktan mı yoksa yakından mı geldiğine bakılmaksızın bu durumdan doğrudan sübedarlar sorumlu tutulacak ve işini savsaklama ile suçlanarak görevinden azledilecektir.”²³

Ekber Şah, eyalet teşkilatını kurarken Hint-Müslüman ülkelerinin Fars menşeli zengin idari donanımından ve bozkır menşeli Türk-Moğol imparatorluklarının soya dayalı teşkilatlanma geleneklerinden istifade etmiştir. Buna göre, eyalet teşkilatında görevlendirilen memurlar, işinin ehli kişilerden oluşmuş, hükümdar ise kendisini bu teşkilatın başında konumlandırmıştır.²⁴ Eyalet teşkilatını kurduktan sonra ülkeyi ilk başta on iki súbeye ayıran Ekber Şah, saltanat döneminde fethedilen Dekken sultanlıklarından üç sube daha oluşturmuş ve sube sayısını on beşe çıkartmıştır. Evrengzib dönemine gelindiğinde ise bu sayı yirmi bire kadar yükselmiştir. Bu súbeler: Agra, Delhi, Üd (Luknow), Allahabâd, Bihâr (Patna), Malwa, Orissa (Kuttak), Güney Pencap (Multan), Kuzey Pencap (Lahor), Afganistan (Kâbil), Keşmir (Srinagar), Sind (Tette), Gucerât (Ahmedâbâd), Racastan (Ecmir), Bengal (Mürşidâbâd), Berâr (Elliçpûr), Hândeş (Burhânpûr), Dekken (Ahmednagar, sonraki adı Evrengâbâd), Bicâpûr, Haydarâbâd ve Bidar gibi bölgelerden teşekkül olmuştur. Dolayısıyla Bâbürlüler, 18. yüzyıl başlarına gelindiğinde yüzölçümü toplamda 2.659.305 kilometrekareyi bulan geniş bir sahada hâkimiyet kurmuş ve yaklaşık yüz elli milyonluk bir nüfusu yönetmiştir.²⁵

Ekber Şah’ın memurları taşra yönetiminde standart bir model geliştirmek ve uygulamak için de gayret göstermiştir. Böylece Ekber döneminde eyalet teşkilatının kurulmasıyla kırsal idare sistemi de dinamik bir mahiyete kavuşmuştur.²⁶ Neticede eyalet teşkilatının kurulmasından sonra eyaletler de kendi içerisinde hiyerarşik bir yapıya göre düzenlenmiş ve súbeler alt birimlere ayrılmıştır. Dolayısıyla her bir sübenin altında paralel idari kalemleri olan serkârler (kazalar) ve onların altında pergeneler (nahiyeler) yer almıştır. Serkâr ad olarak, vilayet ile pergene arasındaki bölgelere verilen idari bir terimi karşılarken, pergene ise taşra teşkilatında on ila yüzden fazla köyün ya da kasabaların tek bir isim ve yönetim altında birleştirilebildiği idari bölgeyi ifade etmiştir.²⁷ Ekber Şah devrinin önemli tarihçilerinden biri olan Ebü’l Fazl Allâmî *Ayin-i Ekberî* adlı eserinde Delhi merkez subesinde 8 serkâr ve 237 pergene olduğunu belirtmiştir.²⁸ Bâbürlü hükümdarı Âlemgîr Evrengzib’in tahta çıktığı 1658 tarihinde Hindistan’a gelen Fransız seyyah François Bernier ise *Travels In The Mogul Empire* adlı seyahatnamesinde Delhi subesine bağlı 16 serkâr ve 230 pergenenin bulunduğunu kaydetmiştir.²⁹

2. Eyaletlerde Görevli Memurlar

Bâbürlü hükümdarı Ekber Şah, eyalet teşkilatını kurduktan sonra eyalet ve alt birimlerde görev yapacak memurları da aynı şekilde hiyerarşik bir yapıya göre tayin etmiştir. Aşağıda en üst makamdan başlayarak sırasıyla bu memurlar ve görevleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Sübedar (Eyalet Valisi): Sübedar, Bâbürlü eyalet teşkilatında en kıdemli devlet memurudur. Ülkenin eyaletlere ayrılmasıyla birlikte buraların genel idaresinden sorumlu sübedarlar (vali)³⁰ tayin edilmiş ve bu sübedarlara vezir tarafından tayin beratı verilmiştir. Ekber Şah, sübedarların iş yükünü hafifletmek ve yapılan işleri daha düzenli şekilde icra etmek amacıyla onlara yardımcı memurlarda tayin etmiştir. Bu nedenle “vali yardımcısı” konumunda devlete hizmet eden *nâibler* atanmıştır. Bâbürlü hükümdarları, eyaletlerdeki asayiş sağlamak ve merkezi idarenin etkisini korumak için özellikle 18. yüzyıla kadar taşralardaki nüfuz sahibi ailelere mensup kişileri sübedar olarak tayin etmemeye özen göstermiştir. Bu sebeple sübedarlar genellikle nitelikli devlet adamları veya şehzadeler arasından seçilmiş ve doğrudan hükümdara bağlı maaşlı memur statüsünde vazifelendirilmişlerdir.³¹

²² Post esrar ve bang kenevirinin zerk edilmesi (anlamına gelir).

²³ Francisco Pelsaert, *Cihangir’in Hindistan’ı*, çev. Emre Ömür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 89.

²⁴ John. F. Richards, *Babür Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin, Selenge Yayınevi, İstanbul 2021, s. 87.

²⁵ Abdülkâdir Bedâüni, *Münteḥabü’l-tevârîḥ*, çev. George S. A. Ranking, Mehra Offset Press, Delhi 1979, s. 490-495; Saiyid Athar Abbas Rizvi, *Religious And Intellectual History Of The Muslims Of Akbar's Reign*, Munshiram Manoharlal, Avustralya 1975, s. 272; Fisher, *age*, s. 153; Öztuna, *age*, s. 855-856; Çağlayan, *agt*, s. 71; Bayur, *age*, s. 119.

²⁶ Richards, *age*, s. 17.

²⁷ Fisher, *age*, s. 153; Çağlayan, *age*, s. 71; Merçil, *age*, s. 328; Richards, *age*, s. 367.

²⁸ Allâmî, *The Ā-in-i Akbarî*, s. 339-411; Bayur, *age*, s. 460.

²⁹ Bernier, *age*, s. 456.

³⁰ Bu kişiler aynı zamanda *Sipehsâlâr* ve *Nâzım* adları ile de bilinmektedir. Bkz. Hatice Seda Şenvarcı, *Muhteşem Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Siyasal Kurumsallaşmaların Ekber Şah Döneminde Babür İmparatorluğu’ndaki Siyasal Kurumsallaşmalar ile Kıyaslanması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s. 115; Erdoğan Merçil, “Sipehsâlâr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 2009, s. 259-260; Bayur, *age*, s. 456-457; Çağlayan, *agt*, s. 71.

³¹ Kortel, “Sübedar...”, s. 448-449; Şahin, *age*, s. 132; Merçil, *age*, s. 327.

BÂBÜRLÜLERDE EYALET (SÛBE) TEŞKİLATI

Eyaletleri yöneten bu kişilerin en önemli görevi ise emirleri reddedenleri cezalandırmak ve huzuru sağlamak olmuştur.³²

Ebü'l Fazl Allâmî *Ayin-i Ekberî* adlı eserinde bir sùbedarda bulunması gereken özellikleri detaylı şekilde açıklamıştır. Allâmî'ye göre, hükümdarın hem askeri hem de idari yetkilere sahip vekili konumundaki sùbedarlar, adil ve feraset sahibi kimseler olmalı, yaptığı harcamalar eyalet gelirlerini geçmemeli, rüşvete göz yummamalı, halktan hiç kimsenin inancına müdahale etmemelidir. Ayrıca, idare ettiği eyalette olup biten her şeyi *mutasaddî* adı verilen memurlar vasıtasıyla ayda iki defaya mahsus olmak üzere merkeze rapor etmelidir. Ekber Şah döneminde önemli yetkilere sahip olan sùbedarların bu yetkileri zamanla kısıtlanmıştır. Örneğin, Cihangir Şah döneminde sùbedarların saraydaki merasimlere katılma, idam cezası verme gibi yetkileri ellerinden alınmıştır. Evrengzîb döneminde ise sùbedarların sahip olduğu yetkiler daha da sınırlandırılmıştır.³³

Dîvân (Eyalet Maliye Bakanı): Bâbürlü idari teşkilatında merkezi hükümet tarafından mali işleri (vergi tahsilatı) kontrol etmekle görevlendirilen bu memurlar, sùbedarlardan sonra eyaletlerdeki en kıdemli devlet adamı konumunda olmuşlardır. Dîvânın, devlet işlerini bir düzen içerisinde yürütebilmesi için kendisine Haznedâr (Kâtip), Tabakçı (Maliye memuru) ve Âmil (Tahsildar) gibi yardımcı memurlar da verilmiştir. O ve ekibi, serkâr ve pergenelerin harcamalarından ve buraların vergilerini toplamaktan sorumlu tutulmuştur. Eyaletlerde görev yapan bir Dîvânın, doğrudan bağlı bulunduğu kurum ise merkezi Dîvân olmuştur. İdari konularda dîvânın sùbedara, mali işlerde ise sùbedarın divana karışma yetkisi olmamıştır. Örneğin Bâbür hükümdarlarından Bahadır Şah I (1707-1712)'ın oğlu şehzade Azîmüşşan Bengal sùbedarı olduğu sırada, eyalet vergi memuru Mürşid Kulu Han'dan usulsüz yollarla halktan para toplanmasını görmezlikten gelmesini istemiş, ancak Kulu Han'ın bu durumu hükümdara şikâyet etmesi üzerine Bâbürlü şehzadesi suçlu bulunmuştur.³⁴

Bahşi (Eyalet Savunma Bakanı): Eyaletlerde görev yapan bu memurlar merkezdeki Mîrbahşi'ye³⁵ bağlı olarak çalışmışlar ve onun tavsiyeleri doğrultusunda seçilmişlerdir. Bahşilerin görevi; istihbarat faaliyetlerini yürütmek ve sùbedarların emirleri doğrultusunda asker toplayarak ordu ile ilgili işleri kontrol etmek olmuştur. Ayrıca, eyalet ordusunun maaşları da bu memurlar tarafından ödenmiştir.³⁶

Sadr (Eyalet Din İşleri Başkanı): Aslında Müftü olarak da adlandırabileceğimiz bu memurlar, dönemin Diyanet İşleri Başkanı konumundaki Sadru's-sudr'a bağlı olarak görev yapmıştır. Eyaletlerdeki din işlerinden sorumlu bu memurlar bölgelerinde bulunan vakıfları denetleyerek hayır ve zekât gibi gelir tahsisatı hususları ile de ilgilenmişlerdir.³⁷

Kazi (Eyalet Baş Kadısı): Eyaletlerde İslam şeriatını gözetmek ve çok sayıda sivil görevi yerine getirmekle yükümlü yargıçlardır. Bu memurlar yine eyaletin baş kadısı olarak serkâr ve pergene kadılarının çalışmalarını da denetlerdi. Ayrıca, vazifelerinde kendilerine yardımcı olmaları Dîvân memuruna verildiği gibi Haznedâr, Tabakçı ve Âmil isimleri ile bilinen yardımcı memurlarda tayin edilmiştir.³⁸

Vaka'h Nigar ve Savanah Navis (İstihbarat Biriminin Eyalet Sorumluları): Bâbürlü istihbarat ve haberleşme biriminin başındaki *Daroga-i Dek Çevki*'ye bağlı olarak çalışan bu iki memur, devlet adına eyaletlerde istihbari faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu iki istihbarat memuru, eyalet yönetimi, memurları ve eyaletlerin asayiş durumunu hakkında merkezi hükümete bilgi aktarmıştır.³⁹

Kûtvál (Emniyet Müdürü): Eyalet başkentlerinde emniyet amiri olarak tayin edilen bu memurların görevi, asayiş sağlamak, şehre yeni gelmiş kişilerin adreslerini tespit ederek bunları denetlemek olmuştur. Kûtválar, emirleri altında belirli bir disiplin içinde polis gücü bulundurmamışlar, ancak herhangi bir asayiş durumunda rütbeleri gereği himaye edebildikleri belirli sayıdaki askerleri kullanabilmişlerdir. Asker sayısı yeterli görülmediği durumda ise merkezden kendilerine yardımcı birlikler gönderilmiştir. Bâbür Şah kendi hatıratında, Kâbil'de bulunduğu sırada cesaretinden dolayı kûtvál olarak görevlendirilmiş sevdiği bir arkadaşıdan bahsetmiştir.⁴⁰

³² Şenvarıcı, *agt*, s. 115.

³³ Nurü'd-din Cihangir, *Tarih-i Selim Şah*, çev. Nevresi Kadim, haz. Fahri Unan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 46; Jadunath Sarkar, *The Mughal Administration Six Lectures*, Patna University, Patna 1920, s. 40-41; Yakup Aslan, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat*, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siirt 2019, s. 28; Allâmî, *The Ā-in-i Akbarî*, s. 95-97-252; Jahangir, *age*, s. 205.

³⁴ Kortel, "Sùbedar...", s. 448-449; Richards, *age*, s. 364; Çağlayan, *agt*, s. 72; Şenvarıcı, *agt*, s. 115.

³⁵ Lojistik, tedarik, istihbarat, personel ve hükümdarın kişisel güvenliğinden sorumlu Bâbürlü bakanı. Bkz. Fisher, *age*, s. 131; Richards, *age*, s. 366.

³⁶ Ahmet Taşağıl, "Bahadır Şah I", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 448-449; Kortel, "Sùbedar...", s. 448-449; Çağlayan, *agt*, s. 72.

³⁷ Konukçu, "Bâbürlüler...", s. 400-404; Fisher, *age*, s. 153; Richards, *age*, s. 367.

³⁸ Richards, *age*, s. 367; Çağlayan, *agt*, s. 72.

³⁹ Gülseren Halıcı, *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995, s. 81.

⁴⁰ Cevat İzgi, "Kûtvál", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 503-504; Babür, *age*, s. 219; Bayur, *age*, s. 460.

Mîr-i bahr (Amiral): Deniz ve nehirlerdeki gemilerden sorumlu olan bu memur, kayık ve köprülerden toplanan vergilerin kontrolünü sağlamıştır. Ayrıca deniz yolu ile yapılan taşımacılık konusunda da kendisine yetki verilmiştir.⁴¹

Serkâr, Pergene ve Köylerde Görevli Memurlar: Sûbe'nin alt birimi olan Serkâr'ın idari ve askeri yetkiye sahip en kıdemli memuru Fevdâr idi. Ayrıca, Dîvân ve Kazi memurlarına verildiği gibi Fevdâr'a da yardımcı memurlar olarak yine Haznedâr, Tabakçı ve Âmil ismindeki memurlar atanmıştır. Pergene'nin sivil işlerden sorumlu en kıdemli memuruna Şıkdâr adı verilmiş, köylerin yönetimi ise Pañçâyât adı verilen memura bırakılmıştır.⁴²

3. Merkezi Otoritenin Zayıflaması ve Eyaletlerin Kopuşu

Ekber Şah tarafından kurulan eyalet teşkilatı Bâbürlülerin tarih sahnesinden çekildiği 1858 yılına kadar önemini korumuş, hatta sömürge devleti İngiltere'nin tekelinden kurtularak 1947'de bağımsızlığını ilan eden modern Hindistan Devleti'nin de idare modeli olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak, hiyerarşik yapısı ve liyakatli memurları sayesinde 16. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyılın başlarına kadar Bâbürlü merkezi otoritesinin taşradaki nüfuzunu korumasına rağmen, Bâbürlülerin son büyük hükümdarı Âlemgîr Evrengzîb'in 4 Mart 1707'de ki vefatıyla birlikte eyalet yöneticileri merkezden kopuk şekilde bağımsız hareket etmeye başlamıştır.⁴³

Evrengzîb'in vefatından sonra on üç yılda on şehzade taç giymiş ve Bâbürlü hükümdarları rakip zümrelerin elinde birer kukla hükümdar olarak vazife yapmıştır. Nitekim zayıf hükümdarların birbiri ardına tahta oturmasıyla devlet, süratle düzenini kaybetmeye başlamış, eyalet yöneticileri olan sūbedarların, dîvânların ve bahşilerin Ekber Şah döneminde dikkatlice taksim edilen yetki alanları gittikçe belirsizleşmiş, hatta bazı eyaletlerde ise tamamen ortadan kalkmıştır. Eskiden ivedilikle uygulanan devlet emirleri artık dikkate alınmaz olmuş, merkeze gönderilen açık ve gizli raporların kalitesi ve sıklığı düşmüştür. Zira devletin bu otorite boşluğundan faydalanmak isteyen bazı beyler, yerel topluluklar ve valiler ise bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. Mesela, Dekken Sūbedarlığı Bâbürlülere bağlı bir eyaletken 1713-1724 yıllarında buranın valisi Nizâmülmülk Âsafcâh Kamerüddin Çîn Kılıç Han ebedi olarak başkent Delhi'ye sırtını dönmüş ve bağımsız Haydarâbâd Nizamlığı'nı⁴⁴ kurmuştur. Yine bu duruma bir başka örnek ise Bâbürlüler tarafından köle olarak satın alındıktan sonra mali görev için yetiştirilen ve 1701'de Evrengzîb tarafından Bengal eyaletine dîvân olarak atanan Mürşid Kulı Han'dır. Evrengzîb'in vefatından ardından Bâbürlü yönetimi onu yüksek hizmetlerinden dolayı valiliğe terfi ettirmiş, ancak o Bengal'de kendi yönetimini kurarak eyalet başkentini Dakka'dan Mürşidâbâd'a taşımıştır. Neticede bütün bu olup bitenler, devletin öteki ileri gelenlerine birer örnek teşkil etmiş ve onlarda zaman içerisinde valisi oldukları eyaletlerin bağımsız hükümdarlarına dönüşmüşlerdir.⁴⁵

18. yüzyılın başlarından itibaren eyalet teşkilatının Bâbürlüler için tehlikeye dönüşmeye başlamasının bir diğer sebebi ise, bu teşkilat sayesinde belirli bir disiplin içinde işleyen vergi toplama sisteminin etkisini kaybetmesidir. Zira eyalet dîvânları ve diğer mali memurlar, vergileri toplayabilmek amacıyla sözleşme ya da "iltizamla" gelir toplama yöntemine başvurmuş, büyük toprak sahiplerine, tüccarlara ve bankerlere tahsilat hakkını satarak gelir toplamayı özelleştirmiştir. Neticede gelirin üzerinde anlaşılan miktarın bir kısmı komisyon olarak hazineye, bir kısmı da yerel siyasi güçlere devredilmiştir. Bu yöntemin sonucunda ise yeni bir kırsal üst tabaka sınıfı ortaya çıkmış ve devlet görevlilerinin kırsaldaki nüfuzu bu sınıfın eline geçmeye başlamıştır. Üstelik Bâbürlü arazileri üzerinde özel dini haklara sahip olan Müslüman görevliler de çıkarlarının artık uzaktaki ve zayıf düşmüş devlete değil, yerel toprak sahipleri ile örtüştüğünü görmüştür. Dolayısıyla bütün bu gelişmeler ve eyaletlerdeki bağımsızlık hareketleri önce Bâbürlü Devleti'nin taşradaki egemen gücünün zayıflamasına, daha sonra da karışıklık içindeki devletin çöküşe giden sürecinin hızlanmasına neden olmuştur.⁴⁶

SONUÇ

Hindistan'da bin yıllık Türk varlığının son temsilcileri olan Bâbürlüler, her ne kadar 1398'de Hindistan'ı alan ataları Timur'un mirasçıları olarak Bâbürlü Şah liderliğinde Fergana (Özbekistan)'dan çıkıp kültürüne ve yaşam koşullarına aşina olmadıkları bu coğrafyada devlet kurmuşlarsa da güçlü bir teşkilatlanma ile bu topraklara yeni bir nizam getirmişlerdir. 16. yüzyılın ilk yarısından 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar Hindistan'da fethedilen toprakları muhafaza etme ve gerek buldukları coğrafyadaki irili ufaklı yerel krallıklara gerekse de devrin diğer

⁴¹ Halıcı, *agt.*, s. 81; Kortel, "Sūbedar...", s. 448-449.

⁴² A. S. Bazmee Ansari, "Fevdâr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul 1995, s. 504; Halıcı, *agt.*, s. 82; Kortel, "Sūbedar...", s. 448-449.

⁴³ Zahiruddin Farukî, *Aurangzeb And His Times*, Newul Kısınore Press, Bombay 1935, s. 576; Audrey Truschke, *Aurangzeb: The Life And Legacy Of India's Most Controversial King*, Stanford University Press, California 2017, s. 87-92.

⁴⁴ Bkz. Azmi Özcan, "Haydarâbâd Nizamlığı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, s. 32-35.

⁴⁵ Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi: Ortaçağ'dan Günümüze*, çev. Nurettin Demir, Runkit Kitap, İstanbul 2021, s. 43; Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2021, s. 192.

⁴⁶ Stein, *age*, s. 194; Richards, *age*, s. 336; Merçil, *age*, s. 324-325.

BÂBÜRLÜLERDE EYALET (SÛBE) TEŞKİLATI

büyük devletlerine karşı bir denge politikası yürüten Bâbürlüler, hâkimiyet kurdukları sahada ise icra ettikleri sosyoekonomik faaliyetlerle bölge halkının da teveccühünü kazanmıştır. Dolayısıyla Bâbürlüler dini etnik bakımdan birbirinden oldukça farklı ve bağımsız yapıdaki toplumlar arasında, devleti hem İslam şeriatına göre yönetmişler hem de özellikle Ekber Şah döneminden itibaren egemenlikleri altında bulunan bu toplumlara, mensubu oldukları inançlara göre yaşamaları için fırsat eşitliği sunarak özgür bir ortam yaratmışlardır. Nitekim dünya barışını (sulh-ı küll) arzu eden, idaresi altında bulunan toplumlara ve dini liderlerine bu nispetle muamelede bulunan Ekber Şah'ın bu yöndeki politikaları da Hindistan yerlilerinin Müslüman Bâbür hanedanlığına karşı sempatiyle yaklaşmalarında bir başka önemli etken olmuştur.

Hindistan tarihçilerine göre reformist devlet algısı ve izlediği genişleme siyaseti neticesinde Hindistan'ı tek bir merkezi idare altında toplamasıyla en güçlü hükümdar olarak ifade edilen Ekber Şah, hayata geçirdiği yeni yönetim sistemleri ile de çağının ilerisinde bir devlet modeli geliştirmiştir. O, özellikle 1580 yılında kurduğu eyalet (sûbe) teşkilatıyla birlikte Hindistan'da güçlü bir merkezi otorite kurmuş, Bâbür hanedanlığına düşman olan çevrelerin ve orduların belirli bir düzen dâhilinde giremediği uzak bölgelerdeki ormanlarla kaplı alanlarda gerilla taktikleriyle Bâbürlüleri yıpratmaya çalışan farklı grupların etkisini kırmıştır. Ayrıca, eyaletlere ve onun alt birimlerine atadığı liyakatli memurları sayesinde ise merkezden uzak bölgelerde asayişin sağlanması, vergilerin düzenli şekilde toplanması ve devlet gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Nitekim eyalet teşkilatının kurulmasından sonra elde edilen bu başarının en büyük etmenlerinden bir tanesi de Ekber'in kurduğu eyalet teşkilatının ve bu eyaletlerde görev verilen memurların da hiyerarşik bir yapıya göre teşekkül edilmesinden ileri gelmiştir.

Ekber Şah'ın mimarı olduğu eyalet teşkilatının önemi, Ekber'in ardılları olan Cihangir Şah, Şah Cihan ve Âlemgîr Evrengzîb dönemlerinde de devam etmiştir. Ancak, Evrengzîb'in 1707'de hayatını kaybetmesiyle birlikte Bâbür hanedanlığında baş gösteren taht mücadeleleri, hizipçiliğin artmasına ve bu durumun taşraya kadar olumsuz şekilde yansımaya yol açmıştır. Merkezi otoritenin güç kaybetmesiyle beraber daha önce Bâbürlü sarayı tarafından farklı mevkilerle ödüllendirilen devlet adamları buldukları bölgelerde önce kendi özerk yönetimlerini oluşturmaya daha sonra da bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Neticede eyaletlerin merkezden kopmaya başlaması, ilerleyen dönemlerde Bâbür Devleti'nin ekonomik ve askerî açıdan zayıflamasına da neden olmuştur. Nitekim binlerce kilometrekarelik bir sahada varlığını devam ettirmeye çalışan Bâbürlüler için artık ücre bölgeleri kontrol altında tutmak oldukça güç hale gelmiş ve zaman içerisinde bu büyük Türk devleti, başkent Delhi bölgesine sıkışarak tahta oturan kukla hükümdarlardan dolayı sembolik bir devlet halini almıştır. Dolayısıyla kurulduğu ve takip eden dönemlerde Bâbürlüler adına büyük önem arz eden eyalet teşkilatı, yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle buralarda görev yapan valilerin (sûbedar) ve ortaya çıkan yeni kırsal sınıfın merkezin etkisinden uzak siyasi nüfuz elde etmeleri, ekonominin çökmesine, sınırların daralmasına ve devletin yıkılışına doğrudan etki etmiştir. Ancak tüm bunların dışında Ekber Şah'ın hayata geçirdiği idari reformlar hem Bâbürlüler sonrası İngiliz sömürge döneminin (1858-1947) hem de günümüz modern Hindistan devletinin yönetim biçimine önemli derece de etki etmiştir. Zira bugün federal bir devlet yapısına sahip olan Hindistan devleti, 29 Eyalet ile 7 Birlik Toprağından oluşmakta, eyaletler ise yönetimlerini kendi Hükümetlerine ve Parlamentolarına sahip olarak sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

- AHMET, M. Aziz, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Tercüman, İstanbul 1977.
- ALLÂMÎ, Ebü'l Fazl, *The Ā-īn-i Akbarī*, çev. H. S. Jarret, H. Blochmann, Low Price Publication, Delhi 2011.
- ALLÂMÎ, Ebü'l Fazl, *The Akbarnama*, çev. H. Beveridge, The Asiatic Society, Calcutta 1907.
- ANADOL, Cemal, *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2006.
- ANSARÎ, A. S. Bazmee, "Fevcdâr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul 1995, ss. 504.
- ASLAN, Yakup, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat*, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siirt 2019.
- BÂBÜR, Zahirüddin Muhammed, *Bâbürnâme*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Milli Eğitim Basımevi, C.3, İstanbul 1970.
- BASUĞUY, Bedrettin, "Bâbürlü İmparatorluğu'nun Siyasi Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 5, Bahar 2013, ss. 29-48.
- BAYRAK, M. Orhan, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2006.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- BEDÂÛNÎ, Abdülkâdir, *Müntehabü't-tevârih*, çev. George S. A. Ranking, Mehra Offset Press, Delhi 1979.

- BEGÜM, Gülbeden, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944.
- BERNİER, François, *Travels In The Mogul Empire 1656-1668*, Oxford University Press, London 1916.
- CİHANGİR, Nurü'd-din, *Tarih-i Selim Şah*, çev. Nevresi Kadim, haz. Fahri Unan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- ÇAĞLAYAN, H. Hilal, *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.
- ÇELEBİ, Defterdar Seyfî, *Türkistan ve Uzakdoğu Seyahatnamesi*, haz. Serkan Acar, Selenge Yayınevi, İstanbul 2020.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara 2015.
- FAROOQI, Naimur Rahman, "Delhi Sultanlığı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 130-132.
- FARUKİ, Zahiruddin, *Aurangzeb And His Times*, Newul Kısınore Press, Bombay 1935.
- FİNDLEY, Carter V. *Dünya Tarihinde Türkler: Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın İçlerine*, çev. Ayşen Anadol, Alfa Yayınları, İstanbul 2019.
- FİŞHER, Michael, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır, Kronik Yayınevi, İstanbul 2020.
- GALİP, Mübarek, GÖMEÇ, Saadettin Y. *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2003.
- HALICI, Gülseren, *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995.
- HALİM, Abdul, *History of the Lodi Sultans of Delhi and Agra*, Idarah-i-Adabiyat-i-Delli, Delhi 1974.
- İNALCIK, Halil, "Eyalet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 548-550.
- İZGİ, Cevat, "Kütvâl", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, ss. 503-504.
- JAHANGİR, *The Tuzuk-i Jahāngīrī or Memoirs of Jahāngīr*, çev. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1909.
- KHAN, Saqı Mustad, *Maasir-i Alamgiri*, çev. Jadunath Sarkar, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1947.
- KİŞMİR, Aykut, *Pakistan Tarihinde Türkler*, Demavend Yayınları, İstanbul 2019.
- KONUĞÇU, Enver, "Bâbür", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 396-400.
- KONUĞÇU, Enver, "Bâbürlüler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 400-404.
- KONUĞÇU, Enver, "Hümâyün", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, ss. 481-483.
- KONUĞÇU, Konukçu, "Ekber Şah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, ss. 542-544.
- KORTEK, S. Haluk, "Sübedar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 448-449.
- KORTEK, S. Haluk, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- MASSELOS, Jim, *Asya'nın Büyük İmparatorlukları: Pasifik'ten Balkanlara Dünya Tarihine Damga Vuranlar*, çev. ed. Erkan Göksu, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021.
- MERAL, Vedat, "Bâbür İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar", *Mavi Atlas*, C. 11, S. 1, Kış 2023, ss. 54-62.
- MERÇİL, Erdoğan, "Sipehsâlâr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 2009, ss. 259-260.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bülge Kültür-Sanat Yayınevi, İstanbul 2021.
- ÖZCAN, Azmi, "Câgîr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 11-12.
- ÖZCAN, Azmi, "Haydarâbâd Nizamlığı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, ss. 32-35.
- ÖZCAN, Azmi, "Sûrîler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 541-542.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.

BÂBÜRLÜLERDE EYALET (SÛBE) TEŞKİLATI

PANDAY, Awadh Bihari, *The First Afghan Empire (1451-1526 A.D)*, Archaeological Survey of India, Calcutta 1956.

PELSAERT, Francisco, *Cihangir'in Hindistan'ı*, çev. Emre Ömür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

QUREŞİ, İshiaq Husain, *The Administration of Sultanate of Delhi*, Ripon Printing Press, Lahor 1942.

REİS, Seydi Ali, *Mir'atü'l-Memalik*, haz. Necdet Akyıldız, Tercüman, İstanbul 1999.

RİCHARDS, John. F. *Bâbü Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin, Selenge Yayınevi, İstanbul 2021.

RİZVİ, Saiyid Athar Abbas, *Religious And Intellectual History of The Muslims of Akbar's Reign*, Munshiram Manoharlal, Avustralya 1975.

ROTHERMUND, Dietmar, *Hindistan Tarihi: Ortaçağ'dan Günümüze*, çev. Nurettin Demir, Runik Kitap, İstanbul 2021.

ROUX, Jean Paul, *Büyük Moğolların tarihi: Bâbü*, çev. Lale Arslan Özcan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2008.

ROUX, Jean Paul, *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2002.

SARKAR, Jadunath, *The Mughal Administration Six Lectures*, Patna University, Patna 1920.

SİDDİQUI, İqtidar Husain, "Lüdiler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, ss. 217-218.

STEIN, Burton, *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2021.

ŞAHİN, H. Hilal, "Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 8, S. 22, Haziran 2015, ss. 113-133.

ŞAHİN, H. Hilal, "Bâbürlülerin Etnik Menşei Hakkında Bir Mülâhaza", *Hacettepe Üniversitesi II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu*, Ankara 2014, ss. 1-9.

ŞAHİN, H. Hilal, "Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dinî Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 8, S. 22, Haziran 2015, ss. 113-133.

ŞAHİN, H. Hilal, *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Din-i İlahi'si*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2020.

ŞENVARICI, Hatice Seda, *Muhteşem Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Siyasal Kurumsallaşmaların Ekber Şah Döneminde Bâbü İmparatorluğu'ndaki Siyasal Kurumsallaşmalar ile Kıyaslanması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

TAŞAĞIL, Ahmet, "Bahadır Şah I", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 448-449.

THOMAS, Edward, *The Chronicles of The Pathan Kings of Delhi*, London 1871.

TRUSCHKE, Audrey, *Aurangzeb: The Life And Legacy of India's Most Controversial King*, Stanford University Press, California 2017.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

VEDAT MERAL

Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

BÂBÜRLÜLERDE EYALET (SÛBE) TEŞKİLATI